

Галіна Тварановіч

Беласток

**Творчасць “белавежцаў”
у польскіх літаратуразнаўчых даследаваннях
апошніх дзесяцігоддзяў**

У адным з апошніх выпускаў Літаратурнай старонкі “Белавежа”, што на працягу сарака гадоў з’яўлялася друкаваным органам беларускай пісьменніцкай арганізацыі ў тыднёвіку беларусаў Польшчы “Ніве”, тагачасны рэдактар Старонкі Сакрат Яновіч правёў інтэрв’ю са старшынёй Беларускага літаратурнага аб’яднання Янам Чыквіным. “Белавежа” якраз рыхтавалася да святкавання свайго 40-годдзя і сама гэта падзея схіляла да разваг, падвядзення вынікаў, акрэслення перспектывы. У шэрагу ж шматстайных актуальных пытанняў прагучала наступнае: *Не ведаю, як табе, але мне цалкам відавочнае тое, што выхад пісьменнікаў “Белавежы” да польскага і наогул еўрапейскага чытача, зацікаўленне імі ў Расіі і на Захадзе, дае ўжо падставы гаварыць пра Польшчу як краіну дзвюх літаратур: польскай, натуральна, і беларускай. Немагчыма, каб ты з гэтым не пагадзіўся! Хаця б ад звычайнага гонару за сваё асяроддзе творцаў*¹. І вось якое меркаванне было выказана ў адказ на гэта пытанне-развагу:

Тэза “пра Польшчу як краіну дзвюх літаратур”, на маю думку, усяго толькі тэза, хоць вельмі ж спакуслівая сваёй нібыта поўнай наяўнасцю, насычанасцю рэальным зместам. То праўда, што з нацыянальных мяньшын Польшчы адно беларусы маюць у галіне мастацкай літаратурнай творчасці найбольш апублікаваных кніг. Гэта факт неаспрэчны, і з беларусамі ў польскай прасторы да гэтага часу ніхто не можа канкураваць – ні

¹ *Рабіць сваё* (З Янам Чыквіным гутарыць Сакрат Яновіч), “Ніва” 1998, № 9, с. 5.

немцы і літоўцы, ні ўкраінцы, ні славакі. І таму ў нас саміх узнікае ахвота падушчацца з найбольшым літаратурным абшарам у Польшчы, польскай літаратурай. Аднак для нас карысней было б усё-такі, каб такое змаганне запрапанаваў нам, недзе паціху, польскі бок².

Так, якраз паэты беларускага літаратурнага аб'яднання “Белавежа” працягнулі традыцыі заходнебеларускай літаратуры і аказаліся пачынальнікамі прыгожага пісьменства на пасляваеннай Беласточчыне. Альманах “Рунь” (1959) стаў у свой час увогуле першай кніжнай паэтычнай ластаўкай на Падляшшы. Арганізатарамі Клубу польскіх пісьменнікаў у Беластоку таксама выступілі найперш “белавежцы”. Гэтыя факты сапраўды даюць падставы гаварыць тут, зразумела, не пра Польшчу, а пра Беласточчыну – як культурны рэгіён найперш дзвюх літаратур. Тым болей, што ў пасляслоўі да кнігі “Шлях па прамой часу”, падрыхтаванай да пяцідзясяцігоддзя беларускай пісьменніцкай арганізацыі ў Польшчы, яе рэдактар Я. Чыквін між іншага зазначыў: *Пісьменнікі “Белавежы”, сапраўды, шчыльна запоўнілі сваю этнічную прастору культурна-эстэтычным зместам. З поўным правам можна сказаць, што другая палова XX стагоддзя належыць у беластоцкім краі найперш “белавежцам”*³.

Несумненна, важным паказчыкам значнасці мастацка-эстэтычнай з’явы, стымулам для развіцця з’яўляецца яе асэнсаванне крытыкай. Цяпер, з дыстанцыі звыш пяцідзясяціпяцігадовага існавання “Белавежы”, можна з поўным правам канстатаваць, што добрабычлівая зацікаўленасць творчасцю беларускіх пісьменнікаў Польшчы, праяўленая ўжо да іхняга калектыўнага першынца, у пэўным сэнсе задала тон, аказалася вызначальнай у стварэнні нарэшце цэлага корпусу крытычнай літаратуры аб беларускім прыгожым пісьменстве ў Польшчы. Варта нагадаць, што на выхад “Руні” адазваліся як “Беластоцкая газета”, назваўшы кнігу *беларускім падарункам у агульнадзяржаўную скарбніцу культуры*, так і мінская “Літаратура і мастацтва”, украінская “Наша культура”, маскоўская “Літаратурная газета”, лодзінскі “Русский голос”, варшаўскія “Trybuna Literacka” і “Przyjaźń”⁴.

² Тамсама.

³ Я. Чыквін, *Пасляслоўе, (у:) Шлях па прамой часу. Да гісторыі беларускай літаратуры Польшчы, 1958–2008*, Беласток 2007, с. 317.

⁴ Я. Чыквін, *Беларускі літаратурны рух у Польшчы*, “Ніва” 1991, 16 снежня.

Пры тым гісторыя “Белавежы” дае падставы для своеасаблівай перыядызацыі крытычна-літаратуразнаўчай думкі аб пісьменніцкай арганізацыі. Так, па першым часе, што відавочна сведчыла аб культурным, творчым патэнцыяле самой “белавежскай” сябрыны, найаператыўная ацэнка творчасці рабілася самімі “белавежцамі” на “ніўскай” Літаратурнай старонцы “Белавежы”, гэтым яе “творчым варштаце”, як своеасаблівай літаратуразнаўча-крытычнай секцыі класічнага пісьменніцкага саюзу⁵. Аднак, вяртаючыся да ўзгаданага паперада “ніўскага” інтэрв’ю, належыць падкрэсліць, што творчасць беларускіх літаратараў Польшчы амаль ад самага пачатку існавання “Белавежы” прыцягнула ўвагу менавіта польскіх пісьменнікаў, перакладчыкаў, літаратуразнаўцаў. Гэта яны – Фларыян Няўважны, Ян Гушча, Мар’ян Юркоўскі, Яўгеніюш Кабатц, Ежы Літвінюк, Генрык Бэрэза, Анджэй Дравіч, Эдвін Крук, Януш Тэрмер, Вальдэмар Смашч, Эльжбэта Феліксяк, Ян Куровіцкі, Анна Сабэцка, Ян Леанчук і іншыя – спрычыніліся ў першыя “белавежскія” дзесяцігоддзі да папулярнага асэнсавання на розных узроўнях літаратуры беларусаў Польшчы, што адбывалася ў значнай ступені ва ўнісон з асэнсаваннем сваёй творчасці самімі “белавежцамі”.

Здавалася б, парадаксальна, але ў Беларусі доўгі час творчасць беларускіх пісьменнікаў Польшчы прадстаўлялася толькі спарадычна, асобнымі імёнамі. І цікавасць да “Белавежы” актывізавалася ў метраполіі на пераломе 80–90-х гадоў мінулага стагоддзя ў кароткачасовую пару трэцяга беларускага Адраджэння. У 2000 годзе ў слынным “Беларускім кнігазборы” пабачыў свет салідны том “Беларускія пісьменнікі Польшчы” з грунтоўнай прадмовай Уладзіміра Конана. Друкаваліся рэцэнзіі, творчыя партрэты, аглядныя і канцэптуальныя артыкулы, разнастайныя рэфлексіі, абараняліся дысертацыі, ва ўніверсітэтах чыталіся спецыяльныя курсы па творчасці беларускіх пісьменнікаў Польшчы. Паказальна, што, напрыклад, Міхась Скобла ў аўтарскай анталогіі беларускай паэзіі XX стагоддзя змясціў вершы дванаццаці “белавежцаў”⁶. Раздзел пра творчасць беларускіх пісьменнікаў Польшчы быў уключаны ў чатырохтомную акадэмічную “Гісторыю беларускай літаратуры”⁷. Пачалі актыўна выступаць аўтары з Беларусі

⁵ Г. Тварановіч, *Дынаміка развіцця “белавежскай” крытычнай думкі (1958–1998)*, (у:) *Пры брамах Радзімы. Літаратурнае аб’яднанне “Белавежа”: станаўленне, праблемы, асобы*, Беласток 2012, с. 10–220.

⁶ М. Скобла, *Краса і сіла*. Анталогія беларускай паэзіі XX стагоддзя, Мінск 2003.

⁷ У. В. Гніламёдаў, *Літаратурнае жыццё на Беласточчыне*, (у:) *Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя*. У 4 тамах, Мінск 2003, т. 4, кн. 2, с. 701–741.

і ў беластоцкіх беларусазнаўчых выданнях (“Ніва”, “Тэрмапілы”, “Białorutenistyka Białostocka”, “Literatury Wschodniosłowiańskie” і інш.).

Напрыканцы васьмідзесятых гадоў сігналізуе аб сабе таксама новы перыяд у рэцэпцы творчасці “белавежцаў” польскімі даследчыкамі, плёнам якога стане абарона толькі ў апошнія пятнаццацігоддзе дзвюх габлітацыйных (Тэрэса Занеўская [1998], Гэлена Дуць-Файфэр [2012]) і дзвюх доктарскіх (Бэата Сівэк [2001], Анна Саковіч [2007]) прац на “белавежскую” тэматыку ў розных навуковых асяродках Польшчы – Варшаве, Любліне, Беластоку, Кракаве.

Дэбют паланісткі Тэрэсы Занеўскай як крытыка беларускай літаратуры ў Польшчы адбыўся на старонках “Tygodnika Podlaskiego” ў 1988 годзе артыкулам “Przedjesienne mgnienie”, прысвечаным выхаду паэтычнай білінгвальнай кнігі Я. Чыквіна “Splot słoneczny” (Ольштын 1988). У 1989–1990 гадах матэрыялы Т. Занеўскай аб “Белавежы” і “белавежцах” не аднойчы змяшчаліся як у “Gazecie Współczesnej”, так і найчасцей у “Tygodniku Podlaskim”, таксама ў люблінскім квартальніку “Kresy”. Урэшце ў 1991 годзе артыкул Т. Занеўскай “У цішы выратаванне” аб паэзіі Надзеі Артымовіч распачаў сталае супрацоўніцтва крытыка з Літаратурнай старонкай “Белавежы” і вызначыў у значнай ступені змест Старонкі дзевяностых гадоў. Захапіўшыся паэзіяй “белавежцаў”, Т. Занеўская звязала з ёй на добрае дзесяцігоддзе свой даследчыцкі лёс, абараніўшы ў выніку габлітацыйную працу аб паэзіі “белавежцаў” (1998 г.).

Першая ж кніга Т. Занеўскай аб Беларускім літаратурным аб’яднанні пабачыла свет ужо ў 1992 годзе. Ва ўступе даследчыца адзначала: „*Podróż daremna*” stanowi **pierwsze zwarte opracowanie dotyczące twórczości poetyckiej „Białowieżan” napisane po polsku** (выдзелена – Г.Т.). *Jej autorka jest osobą spoza środowiska białoruskiego. Stąd zapewne bierze swe źródło odmienność spojrzenia odnoszącego się do wartościowania zjawisk literackich zachodzących wewnątrz tego ruchu. Staralam się uniknąć jakichkolwiek sugestii, dotychczasowych schematów, utartych kanonów, ocen i wartościowań*⁸. Адзначаючы, што ў кантэксце роздумаў, змешчаных у гэтай кнізе, аказаўся і аспект палітычны, *choć polityka nigdy nie była moją pasją*⁹, Т. Занеўская цытуе верш македонскага паэта Блажэ Канэскага “Успаміны праз гады”, які доўгі час спадарожнічаў яе развагам аб беларускай культуры і літаратуры, два радкі з якога

⁸ T. Zaniewska, *Podróż daremna. Szkice o poezji białoruskojęzycznej w Polsce*, Białystok 1992, s. 7.

⁹ Ibidem, s. 10.

яна знакава абрала эпіграфам да сваёй кнігі: *Krzyczy we mnie udręka/żem się w zdeptanym urodził plemieniu* (przet. Danuta Cirić-Straszyńska).

Сапраўды, гэты верш сына Бацькаўшчыны з колішняй слаўнай гісторыяй, але ж як прыніжанай у наступныя часы, на дзіва дакладна карэспандуе з падобнымі матывамі беларускага прыгожага пісьменства і ў Беларусі і па-за яе межамі. Натуральна, гістарычна-сацыяльныя абставіны абумоўліваюць тыпалагічныя сыходжанні мастацка-эстэтычных з’яў. Цікава, што англійская даследчыца Шырын Акінэр, зацікавіўшыся ў другой палове 70-х гадоў творчасцю беларускіх пісьменнікаў Польшчы, акрэсліваючы іх мастакоўскі набытак як літаратуру рэдкай разнастайнасці ды шчырага натхнення, таксама асобна звярнула ўвагу на сацыялагічнае значэнне існавання “Белавежы”. Той факт, што беларускі народ насуперак неспрыяльным гістарычным абставінам захоўвае пачуццё сваёй нацыянальнай годнасці, на яе думку, проста мяжуе з цудам¹⁰.

Аб даследчыцкіх назіральнасці і праніклінасці сведчаць далейшыя развагі Т. Занеўскай: *Te świadomość cierpienia – ale i nadziei – w różnych barwach, odcieniach i kształtach odnajdywałam także w twórczości poetyckiej „Białowieżan”. Nawet przez kolorowe okładki niektórych tomików przenikał smutek. Niewysłowiony smutek istnienia – podróż daremna w czasie i przestrzeni wśród pejzaży pamięci potagającej zrozumieć własny los*¹¹.

Пры тым Т. Занеўская ўсведамляе, што назва яе кнігі “Podróż daremna” гучыць па-свойму парадаксальна, бо найперш атаясамліваецца з песімістычнымі вынікамі падарожжа, але ж ва ўспрыняцці і інтэрпрэтацыі аўтара кніга пазбаўлена песімізму і назва яе шматзначная, сімвалічная і вельмі трапная:

„Podróż” symbolizuje życie, drogę życia i poszukiwania celów duchowych oraz psychicznych. (...) Podróż jest tu również zejściem do korzeni, do źródeł, kształtuje więc rozwój duchowy wędrowca zgodny z tokiem życia oraz losu zbiorowego. Ta wędrowka staje się sposobem i formą odślaniania przeszłości będącej zarazem prefiguracją losów przyszłych. Bohaterowie liryczni wierszy „Białowieża” podróżują w głąb własnej historii i tradycji, do centrum narodowości i tożsamości, do wnętrza własnej indywidualności oraz zbiorowej świadomości. ... podróżują w istocie swej daremnie, lecz realizują się jako wędrowcy egzystencjalni. Podróż pogłębia ich niepokój właściwy człowiekowi i stwarza szansę przemiany. Odślania nowe treści moralne, psychiczne i egzystencjalne. Dzielą specyficzny los dwudziestowiecznego Odysa zagrożonego nie przez złych i okrutnych bogów, lecz przez ludzi. Niosą w swym wnętrzu własną Itakę – mit

¹⁰ Ш. Акінэр, *Сучасныя беларускія пісьменнікі ў Польшчы*, Беласток 1982, с. 3.

¹¹ Т. Занiewska, *Podróż daremna. Szkice o poezji białoruskojęzycznej w Polsce*, s. 11.

domu rodzinnego – stron ojczystych, „małej ojczyzny”. Są one rajem w wyobraźni podróżujących tak długo, dopóki podróżują. Ziemia rodzinna wydaje się szczęściem bardziej jako cel dążenia niż jako spełnienie. I w tym kontekście tytułowa „daremność” jawi się jako pewna wartość decydująca o ładzie wewnętrznym, swoistej harmonii i sile moralnej, a podróż staje się formą wtajemniczenia w istotę życia, wskazując jego sens zawarty od wieków w dążeniu, które towarzyszy naturze ludzkiej tak długo, jak stary jest człowiek¹².

Такім чынам, ужо ва ўступе да першай кнігі выразна акрэсліваюцца даследчыцкія прыярытэты Т. Занеўскай. Адзначыўшы, што “белавежцы” маюць значныя дасягненні і ў прозе, яна сама засяроджваецца менавіта на паэзіі. Асобным нарысам, прысвечаным творчасці Надзеі Артымовіч, Александра Баршчэўскага, Яна Чыквіна, Уладзіміра Гайдука, Зосі Сачко, Міхася Шаховіча і Віктара Шведа, папярэдняе ў кнізе нарыс “Пейзажы памяці”, у якім даследчыца разглядае акалічнасці ўзнікнення арганізацыі, разважае аб агульных тэндэнцыях развіцця, матывах, уласцівых “белавежцам”. Паклапацілася Т. Занеўская і аб тым, каб польскі чытач меў магчымасць пазнаёміцца з выбранымі вершамі герояў кнігі, іх кароткімі біяграфічнымі нататкамі і фатаграфіямі.

У слове ад аўтара, якім адкрывалася наступная кніга Т. Занеўскай “A dusza jest na Wschodzie. Polsko-białoruskie związki literackie”, канстатавалася, што па першай задуме аўтара паперад мела з’явіцца менавіта гэта выданне, а не папярэдняе. Меркавалася, што ў кнізе будуць прадстаўлены найнавейшыя польска-беларускія літаратурныя сувязі. Аднак час унёс свае карэктывы, і падчас працы над “Podróżą daremną” даследчыца *coraz bardziej upewniałam się w potrzebie sięgnięcia do – dziś często stosowanej – interesującej formy popularyzacji dzieł i twórców, jaką jest wywiad. Rozmowy z literatami białoruskimi przybliżają ich sylwetki, wprowadzają nas w rejony często bardzo osobistych wypowiedzi i przeżyć, które w innych gatunkach literackich nie znajdują swoich ekwiwalentów*¹³. Інтэрв’ю з “белавежцамі” Я. Чыквіным, С. Яновічам, В. Шведам, Г. Валкавыцкім, У. Гайдуком, Н. Артымовіч, З. Сачко, М. Шаховічам узбагачалася і дапаўнялася размовамі з польскімі літаратарамі Тадэвушам Канвіцкім, Яўгеніюшам Кабатцам, Фларыянам Няўважным, Віктарам Варашыльскім, Ежы Літвінюком, Чэславам Сенюхам, Земовітам Федэцкім, тым або іншым чынам звязаных з Беларуссю, з тэма-

¹² Ibidem, s. 11, 12.

¹³ T. Zaniewska, *A dusza jest na Wschodzie. Polsko-białoruskie związki literackie*, Białystok 1993, s. 7.

тыкай польска-беларускага памежжа, з беларускай літаратурай. Гэта менавіта словы выдатнага перакладчыка Ч. Сэнюха вызначылі назву кнігі. І цалкам невыпадкова, што адкрывае выданне інтэрв’ю з Т. Канвіцкім “Jestem szczęśliwą żywej Białorusi” – шчырая, зацікаўленая размова аб месцы Беларусі ў лёсе пісьменніка і аб яе ж лёсе на гістарычных шляхах. Зразумела, Т. Занеўская ўсведамляла, што прадстаўляюцца ёю выбраныя моманты польска-беларускіх узаемасувязей. Аднак спішная задача аўтара, згодна з якой кніга мусіла заахоціць чытачоў да далейшага знаёмства з беларускай літаратурай, безумоўна, была вырашана. Больш таго, кніга “A dusza jest na Wschodzie”, стаўшыся месцам сустрэчы неардынарных асоб, даносячы іх успаміны, рэфлексіі, меркаванні, застаецца глыбока актуальнай і праз шмат гадоў, пацвярджаючы сваю ўнікальнасць, непаўторнасць і сутнасную важкасць.

Цалкам арганічна шматгадовая актыўная зацікаўленасць Т. Занеўскай паэтычнай “Белавежай” перарасла ў габілітацыйнае даследаванне “Strażnicy pamięci. Poezja białoruska w Polsce po roku 1956”. У першым раздзеле “Biografia zbiorowa grupy literackiej «Białowieża»” даследчыца стварае цэласную панараму ўзнікнення і развіцця Беларускага літаратурнага аб’яднання ў Польшчы, акцэнтуючыся на пытаннях перыядызацыі, акрэсліваючы функцыі, уласцівыя гэтай арганізацыі (*kreacyjna, ekspansyjna, towarzyska*). Відавочна, што сэнсавым цэнтрам у “Strażnicach pamięci” з’яўляецца другі раздзел “Motywy, symbole i mity w twórczości poetów Białoruskiego Stowarzyszenia Literackiego «Białowieża»”. Як найбольш характэрныя для “белавежцаў” даследчыца выдзяляе матывы дому, агароду, ваколіц дзяцінства і ў працэсе аналізу шматлікіх твораў прыходзіць да высновы: *Niewątpliwie Białowieżanie mają poczucie doniosłości własnego istnienia i odczuwają potrzebę metafizycznej refleksji nad tajemnicami egzystencji, własnego losu, o czym świadczą kulturowa symbolika domu, do której tak często się odwołują*¹⁴.

Цесна звязаны з матывам дому, падкрэслівае Т. Занеўская, матыў дарогі і вандроўніка, бо дом у творчасці “белавежцаў”, як месца прыездаў і ад’ездаў, сведчыць аб бясконцай чалавечай пілігрымцы па свеце. Выкарыстоўваючы матыў дарогі, паэты ствараюць вобраз Айчыны, замкнёны ў думцы, успамінах. *Wykreowany w ich świecie poetyckim wędrowiec to „homo viator” podróżujący w rozległej przestrzeni i czasie,*

¹⁴ T. Zaniewska, *Strażnicy pamięci. Poezja białoruska w Polsce po roku 1956*, Białystok 1997, s. 89. Dalej cytaty z tego wydania opatrujemy w tekście numerem strony w nawiasach.

by poznać prawdę o swym pochodzeniu i zgłębić zagadkę ludzkiego bytowania w świecie (118). Одним з найістотных асноватворных момантаў, уласцівых паэзіі беларусаў Польшчы, Т. Занеўская лічыць магічнае і містычнае, сімвал і міф, што генеральна выяўляецца ў творчасці на двух узроўнях. Найперш сваё ўласнае, асабістае, атрыманае кожным чалавекам у спадчыну ад продкаў, на чым узрастае адрознасць індывідуальная і нацыянальная. І як наступны крок – усведамленне свайго законнага месца ў агульнай чалавечай культурнай прасторы, што яскрава выяўляецца і ў “белавежскай” лірыцы. Так, у прыватнасці, даследчыца адзначае: *Liczne odwołania do antyku, będącego wspólną ojczyzną kultury europejskiej, stanowią jeden z istotnych czynników nadających poezji Białowieżan walor i wymiar europejski, włączając ją w krąg dokonań literackich obszaru kultury śródziemnomorskiej* (145).

Безумоўна, не магла абысці Т. Занеўская ў сваім даследаванні амаль саракагадовай паэтычнай “Белавежы” пытанне традыцый, узаемаадносін яе з найбліжэйшымі літаратурамі, аб чым і сведчыць раздзел “Поeci «Białowieży» na tle literatury polskiej i białoruskiej”. На думку даследчыцы, “белавежцы” настала ўтрываліліся ў сучаснай польскай і беларускай літаратурах, так як яны не належаць да тых, хто друкуецца спарадычна, аказіянальна, са значнымі перапынкамі ці толькі ў пэўныя моманты сваёй біяграфіі, а на працягу ўжо сарака гадоў выступаюць у друку рэгулярна, сістэматычна. *Poeci Białowieży są typowymi twórcami pogranicza, któremu dają również świadectwo za sprawą swej liryki. Urodzili się i wychowali w granicach państwa polskiego na ziemiach etnicznie białoruskich, na styku trzech różnych kultur – polskiej, białoruskiej i rosyjskiej* (168–169), – асобна падкрэслівае Т. Занеўская. Якраз гэтыя моманты з’яўляюцца вельмі важнымі пры характарыстыцы лірыкі “белавежцаў” і вызначаюць узаемаадносіны яе з польскай і беларускай літаратурамі, існаванне ў кантэксце гэтых літаратур. Спрабуе Т. Занеўская акрэсліць кола падзей, аўтараў, якія паўплывалі на фарміраванне творчага вобліку “Белавежы”, звяртае ўвагу на тыпалагічныя ўзаемасувязі, сыходжанні і адрозненні паміж творамі асобных аўтараў (напрыклад, Т. Ружэвіч, Я. Чыквін, Н. Гілевіч). Ва ўнісон з беларускімі даследчыкамі (У. Калеснік, У. Конан) аўтарка “*Strażniczy ramieści*” сцвярджае: *Wielofunkcyjna i różnorodna poezja Białowieży jest dla współczesnej poezji białoruskiej żywym źródłem świeżości tematyki i bogactwa poetyk, przede wszystkim zaś odświeżania niezbadane i nieprzeniknione przestrzenie tzw. poezji czystej* (...) (199).

Вернымі, чуйнымі вартавымі гістарычнай памяці, нацыянальнай свядомасці, роднага абшару называе вобразна Т. Занеўская напры-

канцы свайго “піянерскага” (Т. Позыняк) даследавання “белавежцаў”. Кніга “Strażnicy pamięci. Poezja białoruska w Polsce po roku 1956” стала важкім падарункам да саракагоддзя Беларускага літаратурнага аб’яднання ў Польшчы.

Грунтоўна, кампетэнтна працягнула гаворку пра “Белавежу” ў сваёй доктарскай працы Бэата Сівэк. Праз тры гады пасля абароны дысертацыя пабачыла свет у выдавецтве Люблінскага Каталіцкага Універсітэта¹⁵. Належыць асабліва падкрэсліць, што гэта кніга Б. Сівэк, якая ўжо ў 2012 годзе бліскуча абараніла габлітацыйную працу па беларускай драматургіі¹⁶, з’яўляецца пакуль першым і адзіным сістэматызаваным даследаваннем тэмы вялікай і малой Радзімы ў “белавежскай” паэзіі. Даследчыца звярнулася да разгляду праблематыкі, якой, безумоўна, належыць цэнтральнае месца ў творчасці “белавежцаў” розных пакаленняў. Аднак менавіта ў творах Я. Чыквіна, Н. Артымовіч, А. Барскага, М. Шаховіча, У. Гайдука, З. Сачко, В. Шведа, на думку Б. Сівэк, якраз дамінуюць і ў меру паддаюцца апісанню галоўныя параметры тэмы радзімы. Заяўленыя ва ўступе мэты засведчылі аб канцэптуальным падыходзе да рэалізацыі абранай тэматыкі: 1) *odkrycie rozumienia pojęcia „ojczyzna” w poezji Białowieżu*, 2) *ukazanie złożoności egzystencji ludności białoruskiej na Białostocczyźnie w sytuacji mniejszościowej*, 3) *określenie roli owej twórczości w rzeczywistości historyczno-literackiej* (13). Далей ва ўступе прадстаўлялася гісторыя “Белавежы”, а таксама звярталася ўвага на семантычнае поле паняцця “айчына”, яго шматаспектнасць і ўрэшце рабілася кароткая спроба разгляду прысутнасці паэзіі “белавежцаў” на польскім і беларускім грунце. Сцвярджаючы, што “белавежцы” добра ўпісаліся ў літаратурнае жыццё ўсходняй Беласточчыны, Б. Сівэк спасылалася на сведчанне В. Смашча, які ў артыкуле “Białostockie środowisko literackie” (1990) адзначыў, што беларускамоўным пісьменнікам належыць вядучая роля ў тутэйшым літаратурным працэсе, што іхняя творчасць варта асобнай глыбокай увагі. Аўтарка “Ojczyznu dużej i małej” упэўнена таксама, што літаратура беларусаў Польшчы, безумоўна, упісана ва ўласна беларускую літаратурную традыцыю, якую разнастаіць і працягвае.

¹⁵ B. Siwek, *Ojczyzna duża i mała. Poeci Białoruskiego Stowarzyszenia Literackiego „Białowieża” wobec problematyki ojczyźnianej*, Lublin 2004. Dalej cytaty z tego wydania opatrujemy w tekście numerem strony w nawiasach.

¹⁶ B. Siwek, *Wolność ukrzyżowana. Rzecz o białoruskim dramacie i teatrze*, Lublin 2011.

Прысвяціўшы першы раздзел разгляду вялікай Радзімы ў творчасці “белавежцаў”, Б. Сівэк засяроджаецца на трох аспектах праблемы. Зыходным жа пунктам для пачатку разваг у першым падраздзеле “Raj i ojczyzna niebieska” даследчыца абірае *неба*, якое ў адпаведнасці з хрысціянскай дактрынай з’яўляецца першаснай айчынай кожнага чалавека, а жыццё чалавечае – існаванне выгнанніка, які імкнецца да сваёй вечнай айчыны (43, 44). Б. Сівэк канстатуе, што паэзія “белавежцаў” не дае зашмат прыкладаў твораў з матывам раю як месцам паходжання чалавека, як асвоенай і добра вядомай прасторы, аднак ёсць у “белавежскай” паэзіі творы, у якіх уздымаецца праблема раю і неба не тольмі ў рэлігійным вымярэнні, а і шырэй – у вымярэнні экзістэнцыянальным. І якраз часта матыў раю, нябеснай айчыны карэспандуе з матывам падарожжа, значна шырэйшым па тэматычным ахопе. Да аналізу ў тым ліку і топасу вандроўкі даследчыца спецыяльна звяртаецца ў другім раздзеле працы. Наступны падраздзел “Ojczyzna państwowa” распачынаецца са спіслага, але вельмі важнага для разумення псіхалогіі творчасці, сацыялагічна-гістарычнага экскурса. Паэзія ж “белавежцаў” разглядаецца тут у плане канкрэтызацыі адносін да *ojczyzny państwowej, ideologicznej*. Падсумоўваючы свае развагі, Б. Сівэк прыходзіць да высновы, што *w rzeczywistości Białowieżanie posiadają dwie duże ojczyzny, dwie ojczyzny państwowe, Polskę i Białoruś* (63). Разважаючы ж у заключным падраздзеле аб “Ojczyźnie narodowej”, Б. Сівэк не пагаджаецца з меркаваннем, напрыклад, сацыёлага Рышарда Радзіка, які сцвярджае, што сучасныя беларусы ствараюць этнічна-рэгіянальнае грамадства: *Liczne utwory, których fragmenty przytaczamy w tym rozdziale, zdają się mówić, iż białoruscy poeci piszący w Polsce nie zatrzymują się w swych rozważaniach na poziomie etnosu, ale idę dalej – widzą siebie jako członków określonej społeczności, narodowości o długiej tradycji, mającej swoją historię, literaturę i kulturę* (67).

Варта ўзгадаць, што Т. Занеўская ў кнізе “Strażnicy pamięci. Poezja białoruska w Polsce po roku 1956” асобна аналізуе ў другім, можна сказаць цэнтральным, раздзеле сваёй працы побач з іншымі лініямі – матыў дарогі і вандроўніка. У сваю чаргу Б. Сівэк таксама ўсведамляе сутнасную важнасць гэтага тэматычнага поля пры асэнсаванні творчасці “белавежцаў”, якое бачыцца ёй асабліва цесна звязаным з тэмай радзімы. Таму ў “Ojczyźnie dużej i małej” важнае месца належыць раздзелу “Podróżowanie po drogach świata” (рэалізуецца ў падраздзеллах “Topos podróży i jego ewokacje” і “Powroty do stron ojczystych”), які своеасабліва ўводзіць у асэнсаванне ўжо тэмы малой радзімы.

Аб усведамленні аўтарам кнігі духоўнай, творчай значнасці для “белавежцаў” месца нараджэння, “роднага кута” сведчыць нават аб’ём і кампазіцыйная арганізацыя раздзела “Małe ojczyzny”. У адпаведнасці з пазіцыямі, акрэсленымі ў назве першага падраздзела “Przestrzeń oswojona (okolica, wieś, ojczysta przyroda)”, Б. Сівэк ідзе па шляху канкрэтызацыі тэмы радзімы ў творчасці асобных “белавежцаў”. Даследчыца лакалізуецца на іх радзіннай геаграфіі, аналізуючы, якое месца займаюць, як мастацка-эстэтычна асаджаюцца ў творчасці Н. Артымовіч – Бельск, А. Барскага – Бандары і Белавежа, В. Шведа – вёска Мора, Я. Чыквіна – Гайнаўшчына і Дубічы Царкоўныя, У. Гайдуга – “найбліжэйшая айчынная прастора”. У наступным падраздзеле “Ojczyzna rodzinno-domowa” ствараецца агульная карціна ўваабраблення “белавежцамі” вобразаў, вынесены з родных хат, панадворкаў. Зразумела, не магла абмінуць аўтарка. “Ojczyzny dużej i małej” узаемадачынненні ў беларускіх паэтаў з зямлёй (падраздзел “Kult ziemi-matki”), адзначыўшы багацце, рознапланавасць выяўлення гэтай тэматыкі – ад апісання непасрэдных стасункаў з роднай нівай у якасці аратага, касца да значэння метафарычнага, калі зямля *jest symbolem ojczystego języka, przywiązania do rodzimej tradycji, kultury, jest prapoczątkiem i końcem ludzkiego życia* (181).

Урэшце ў заключным, чацьвёртым раздзеле “Ojczyzna kulturowa” Б. Сівэк звяртаецца да вельмі істотных аспектаў у разуменні Радзімы, якія вызначаюць светапогляд, цэласнасць унутранага свету асобы, яго належнасць да пэўнага культурнага, нацыянальнага арэалу. Даследчыца ўпэўнена, што ўсіх “белавежцаў”, без выключэння, аб’ядноўвае вернасць гісторыі, традыцыі, культуры, бо гэтыя каштоўнасці закадаваны вельмі глыбока і не падлягаюць знішчэнню часам. Асобныя падраздзелы гэтай заключнай часткі кнігі прысвечаны разгляду ролі ў творчасці паэтаў “Белавежы” традыцыі і гісторыі, рэлігіі, а таксама мовы і літаратуры.

Падсумоўваючы вынікі свайго даследавання, Б. Сівэк сціпла адзначае, што праца яе, зразумела, не дае вычарпальнага адказу на многія пытанні. Аднак аўтарка кнігі “Ojczyzna duża i mała” аптымістычна глядзіць на далейшыя перспектывы даследавання творчасці “белавежцаў”, што садзейнічала б папулярнасці паэзіі “Белавежы”, чаго яна заслугоўвае ў поўную меру.

Відавочна, што зачакаўся свайго грунтоўнага сістэматызаванага асэнсавання праявілі наробак Беларускага літаратурнага аб’яднання ў Польшчы, хаця да разгляду асобных твораў, творчага партрэта пісьменнікаў спарадычна звярталіся і беларускія, і польскія, і заходнееўра-

пейскія даследчыкі. І вось у 2012 годзе ва ўніверсітэцкім выдавецтве ў Беластоку выходзіць кніга Анны Саковіч “Беларуская літаратура Польшчы. Стылістычна-жанравыя асаблівасці прозы «белавежцаў»” (аснову манаграфіі склала абароненая ў 2007 годзе доктарская праца). Кампазіцыю працы слухна вызначыла жанравая спецыфіка “белавежскай” праявінай творчасці. Не прэтэндуючы на яе вычарпальнае комплекснае абмеркаванне, даследчыца засяроджваецца ў трох раздзелах на галоўных тэндэнцыях развіцця прозы беларускіх пісьменнікаў Польшчы.

Цалкам невыпадкова, што першы раздзел кнігі прысвечаны разгляду менавіта аўтабіяграфічнай прозы. У гэтым жанры ў той ці іншай меры сцвердзілі сябе амаль усе “белавежцы”. Кароткі, але важкі зарыс гісторыі развіцця аўтабіяграфічнага жанру ў беларускай літаратуры дае слухныя падставы А. Саковіч для таго, каб адзначыць, што актывізацыя аўтабіяграфічнага моманту, як адна з агульных тэндэнцый развіцця беларускай літаратуры другой паловы ХХ стагоддзя, знаходзіць сваё пацвярджэнне і ў прозе “белавежцаў”. Зразумела, што найперш у цэнтры ўвагі даследчыцы аказалася творчасць Георгія Валкавыцкага, роля якога ў беларускім культурна-грамадскім, літаратурным жыцці на Беласточчыне без перабольшання выключная. Аднак пакуль што, за выключэннем некалькіх увогуле глыбокіх артыкулаў, яго грамадская, творчая дзейнасць не атрымала належнай ацэнкі і тым большае значэнне маюць назіранні А. Саковіч. Найперш разгледжана жыццёвая-творчая біяграфія пісьменніка, а гэта ж менавіта грамадская значнасць зробленага Г. Валкавыцкім у вялікай ступені вызначыла і вартасны ўзровень, тэматычны абсяг яго творчасці, асабліва прозы. У “Беларускай літаратуры Польшчы ...” гэты тэзіс пацвярджаецца аналізам кніг “Віры. Нататкі рэдактара”, “Белая вязь”, “У каменным крузе”, “Ашчэпкі”. Пры гэтым слухна падкрэслівае А. Саковіч значнасць “Віроў”, іх своеасаблівую ўніверсальную вартасць, бо, зразумела, уяўляюць яны сабой жывую гісторыю штотыднёвіка “Ніва” і ўвогуле беларускага грамадскага і літаратурнага руху ў Польшчы. Аднак нягледзячы на выразна праяўленую ў “Вірах” аб’ектыўна-дакументальную манеру выкладання матэрыялу, кніга не стала проста дакументам часу, хронікай грамадска-асветніцкай дзейнасці “Нівы”, хоць і дае шматлікія падставы для праблемага аналізу ў гэтым ракурсе. Ды ад першай да апошняй старонкі “Віроў” чытач мае дачыненні з нацыянальна свядомай асобай, яркай індывідуальнасцю. Падзейная канкрэтыка, адаптаваная вобразным мысленнем, выяўленым даверлівай інтанацыяй з нязменным пачуццём гумару, сталася эстэтычным

фактам, што пераканаўча даводзіць у працэсе аналізу А. Саковіч¹⁷.

Асаблівае месца займае ў прозе “белавежцаў” аўтабіяграфічная аповесць Янкі Жамойціна “З перажытага”, чалавека, пісьменніка з грамадска-значным, а таксама пакутніцкім жыццёвым шляхам. Яго, у 1943–1945 гадах кіраўніка Саюза Беларускай Моладзі, у снежні 1949 года арыштавалі ў Жэшаве і асудзілі ў Мінску на 25 гадоў лагернага зняволення. Я. Жамойцін быў апраўданы і вызвалены ў 1956 годзе. А. Саковіч упершыню праводзіць тыпалагічнае параўнанне аповесці Я. Жамойціна “З перажытага”, дзе распавядаецца пра заключную фазу сталінскіх рэпрэсій, з аўтабіяграфічнай аповесцю Францішка Аляхновіча “У капцюрах ГПУ”, дзе ў цэнтры ўвагі пісьменніка аказаўся – у адпаведнасці з яго драматычным вопытам – якраз пачатковы перыяд існавання карнай сістэмы. У выніку супастаўлення двух твораў пашыраецца даследчыцкая прастора, сацыяльна-гістарычны кантэкст, чым істотна ўзбагачаецца аналіз жанрава-стылёвых асаблівасцей аповесці Я. Жамойціна (65–76).

Аўтабіяграфічная проза беларускіх пісьменнікаў Польшчы, па трапным назіранні А. Саковіч, дае падставы для класіфікацыі яе па аб’ектыўным і суб’ектыўным характары. У творах Г. Валкавыцкага і Я. Жамойціна адначасова з уласнымі пачуццямі, вопытам адлюстроўваюцца важныя падзеі сацыяльна-палітычнага, грамадскага жыцця. У той час як Васіль Петручук у аповесці “Пожня” засяроджваецца выключна на ўспамінах аб сваім драматычным сіроцкім маленстве (77). Зразумела, лёс сіраты-пастушка разгортваецца ў кантэксте свайго часу і пакрысе ствараецца карціна жыцця беларускай вёскі ў перадваенны перыяд і ў час акупацыі. Даследчыкамі ўжо адзначалася тыпалагічная блізкасць “Пожні” В. Петручука з творамі аб заходнебеларускай вёсцы Янкі Брыля, Вячаслава Адамчыка і асабліва з аповесцю Максіма Гарэцкага “Ціхая плынь”.

Аўтабіяграфічная проза “белавежцаў” шчодро прадстаўлена і малой лірычнай прозай. У кнізе А. Саковіч разглядаецца цыкл праязічых мініяцюр Яна Чыквіна “Трохкрылыя птушкі”. Шкада, што па-за ўвагай даследчыцы засталіся мініяцюры Юркі Геніюша і Сакрата Яновіча, якога, між іншым, Арнольд Макмілін назваў *паэтам у прозе*, падкрэсліваючы, што, на яго думку, найбольшым творчым дасягненнем Яновіча з’яўляюцца менавіта ягоныя мініяцюры шасцідзсятых гадоў.

¹⁷ А. Саковіч, *Беларуская літаратура Польшчы. Стылістычна-жанравыя асаблівасці прозы “белавежцаў”*, Беласток 2012, с. 39–52. Далей пры спасылцы на гэта выданне ў дужках падаюцца старонкі.

Затое да аповесці “Сярэбраны яздок” С. Яновіча і апавяданняў Міколы Гайдука аўтар “Беларускай літаратуры Польшчы...” звяртаецца ў наступным раздзеле, прысвечаным разгляду гістарычнай прозы “белавежцаў”. Тыпалагічнае параўнанне на тэматычна-ідэйным узроўні твораў “белавежцаў” з апавяданнямі Уладзіміра Караткевіча выяўляе агульныя заканамернасці развіцця гістарычнага жанру ў беларускай літаратуры па абодва бакі мяжы, а таксама спецыфічнае і адрознае ў творчасці пісьменнікаў. Безумоўна, уласцівы гэтым майстрам слова патрыятычны пафас, імкненне асэнсаваць драматычна-трагічныя перыяды беларускай гісторыі. Пры гэтым М. Гайдук і С. Яновіч, зразумела, найперш лакалізуюцца на даўніне Падляшша, падзеях, якія адбываліся на гістарычных тэрыторыях Вялікага Княства Літоўскага і пазней увайшлі ў склад розных дзяржаў (103–130). Істотна, што “белавежцы”, як і У. Караткевіч, імкнуліся не проста стварыць мастацка-эстэтычныя палотны пэўных гістарычных перыядаў, а звярталіся да мінуўшчыны, каб раскрыць унутраную сутнасць сваіх герояў, апелюючы пры гэтым да сучаснасці, якая мае патрэбу ў напаміне аб слаўным мінулым, яго актуальнасці.

У трэцім раздзеле “Проза новага пакалення” разглядаюцца творы Міхася Андрасюка і Міры Лукшы, найбольш таленавітых прадстаўнікоў маладзейшай генерацыі беларускага літаратурнага аб’яднання ў Польшчы. Відавочна, што творчасць старэйшых калег па пяру не магла не аказаць уплыву на станаўленне іх творчай індывідуальнасці. Аднак спосаб стварэння мастацкай мадэлі рэчаіснасці М. Андрасюком і М. Лукшай значна адрозніваецца ад стылёва-эстэтычных пошукаў Г. Валкавыцкага, Я. Жамойціна, М. Гайдука, С. Яновіча. Істотна тое, што М. Андрасюк і М. Лукша ўваходзілі ў літаратуру на пераломе 90-х гадоў XX стагоддзя, падчас вялікіх сацыяльна-палітычных змен, пераацэнкі маральна-этычных каштоўнасцей. Між тым ва ўсіх сваіх аспектах паэтыка мастацкага твора заўсёды так або інакш карэніцца ў рэчаіснасці, што ўласна знаходзіць пацвярджэнне і ў творчасці новага пакалення “белавежцаў”.

Звярнуўшыся да твораў М. Андрасюка, прадстаўленых у яго кнігах “Фірма”, “Мясцовая гравітацыя”, “Белы конь”, А. Саковіч задаецца пытаннем адносна таго, якім чынам свежыя факты, падзеі рэчаіснасці набываюць тут мастацка-эстэтычны кшталт. Псіхалогія творчасці сведчыць аб тым, што ўзнаўленне жыццёвага матэрыялу па гарачых слядах звычайна даецца пісьменніку вельмі няпроста. Бо, знаходзячыся непасрэдна сярод падзей пад іх эмацыянальным уплывам, цяжка асягнуць рэчаіснасць цалкам і выдзеліць тыповае. Патрэбен

час, каб перажытае сталася фактам мастацка-эстэтычнага асэнсавання. Між тым асноўнаю тэмаю М. Андрасюка, пісьменніка з Гайнаўкі, з’яўляецца жыццё менавіта яго сучаснікаў, простых людзей-местачкоўцаў на польска-беларускім памежжы ў няпросты час змены сацыяльна-палітычных фармацый. А. Саковіч прыходзіць да высновы, што М. Андрасюку ўдаецца пераадолець непасрэдня пачуццёвыя адносіны да гарачых жыццёвых фактаў дзякуючы адначасовасці ўнутраных планаў. З аднаго боку, ён дыстанцыруецца ад стану непасрэднага ўдзельніка падзей, а з другога – адначасова з’яўляецца ўдзельнікам рэчаіснасці знутры яе, што забяспечваецца папярэднім жыццёвым вопытам пісьменніка: *Унутраныя далягляды пісьменніка, які ходзіць аднымі сцезжамі са сваімі героямі, ахінаюць усе часавыя пласты* (137). Слушна падкрэсліваецца ў кнізе, што М. Андрасюк па-свойму арыгінальна, на новым мастацка-эстэтычным узроўні развівае глыбокую гуманістычную традыцыю, якая трываліцца найперш верай у прыродную дабрыву чалавека. Невыпадкова ў рэцэнзіях на кнігі М. Андрасюка згадваліся імёны А. Мрыя, М. Стральцова, А. Платонава, А. дэ Сэнт-Экзюперы. Асноўная тэма М. Андрасюка рэалізуецца з пазіцыі ўдзельніка, добразычлівага назіральніка падзей і чалавечых лёсаў. Галоўным жа пафасам творчасці, вызначальнай унутранай пазіцыяй “белавежца” М. Андрасюка бачацца любоў, павага да чалавека, што і раскрывае ў працэсе свайго аналізу А. Саковіч.

Жанрава-стылявыя асаблівасці прозы пісьменніцы, паэтэсы, журналісткі М. Лукшы аналізуюцца ў “Беларускай літаратуры Польшчы...” на матэрыяле кнігі “Бабскія гісторыі”. Пісьменніцу найперш цікавяць перыпетыі чалавечага лёсу на роднай зямлі. І галоўная тэма творчасці “белавяжанкі” – традыцыйная для ўсяго беларускага прыгожага пісьменства. Так званая вясковая проза поруч з ваеннай і гістарычнай тэматыкай дамінавала ў беларускай літаратуры ХХ стагоддзя. Несумненна, М. Лукша працягвае досвед шэрагу беларускіх пісьменнікаў, ствараючы характар чалавека, што вырас на пушчанскіх прасторах. Пры тым А. Саковіч падкрэслівае, што нельга адназначна сцвердзіць, што “Бабскія гісторыі” належаць менавіта да плыні вясковай літаратуры. Хоць сялянскі свет добра вядомы пісьменніцы, якая нарадзілася ў пушчанскай вёсцы, але яна ўжо даўно гараджанка і дыстанцыя паміж аўтаркай “Бабскіх гісторыі” і вясковымі жанчынамі даволі адчувальная. Між тым якраз шчырая любоў, павага, спачуванне да чалавека, як і ў выпадку М. Андрасюка, арганізуюць эмацыянальна-этычную прастору зборніка апавяданняў у цэласную кнігу. Аналізуючы ўсе тры цыклы “Бабскіх гісторыі”, А. Саковіч звяртае ўвагу

на тое, што апавяданні, у якіх гаворыцца аб лёсах мужчын, у значнай ступені таксама падсвечваюць якраз гісторыі жанчын.

У 2012 годзе ў выдавецтве Ягелонскага Універсітэта ў Кракаве пабачыла свет габлітацыйная праца Гэлены Дуць-Файфэр “Pomiędzy bukwą a literą. Współczesna literatura mniejszości białoruskiej, ukraińskiej i łemkowskiej w Polsce”, паспяхова абароненая ў снежні таго ж года. Ужо адразу ва ўступе аўтарка выразна акрэсліла інтэрдысцыплінарны характар сваёй працы. Вызначаючы метадалагічную базу даследавання, Г. Дуць-Файфэр звяртае ўвагу на асаблівую важнасць для яе посткаланіяльнага падыходу, прац антрапалагічнага, этналагічнага, сацыялагічнага, паліталагічнага, філасофскага характару. На яе думку, зараз літаратура ўвогуле мусіць разглядацца найперш у ролі дыскурсіўнага ўніверсуму культуры. Літаратуры ж, якімі займаецца яна, *w wyższym stopniu, można przypuszczać, służą celom społecznym swoich wspólnot, niż koncentrują się na wartościach estetyczno-artystycznych*¹⁸. Такім чынам Г. Дуць-Файфэр адразу сігналізуе аб своеасаблівай службовай ролі твораў, да якіх будзе звяртацца. Такім чынам, генеральна, не ўяўляючы сабой мастацкай вартасці, яны мусяць пацвярджаць ужо выпрацаваную даследчыцай канцэпцыю сацыяльнага статусу, гістарычнага лёсу абраных ёй нацыянальных меншасцей у Польшчы. Пры тым даследчыца выказвае перакананне, што літаратурны тэкст, як і кожны іншы, у стане павесці слова так поліфанічна, што нічога не заглушыць і адначасова не выкажа нічога надмернага. Свой выбар літаратурнага дыскурсу Г. Дуць-Файфэр тлумачыць наступным чынам:

Postanowiłam zatem skoncentrować się na literaturze, jednakże nie wybrałam podejścia prezentacyjnego czy oglądowego, które miałyby przekazać informacje dotyczące całokształtu życia literackiego wybranych mniejszości w danym (powojennym) czasie w Polsce. Moim celem było symptomatyczne czytanie niektórych tekstów, wydobywające z nich te idee i usymboliznione wartości, które służyć mają wyrażaniu inności wobec zewnątrz i tożsamości wobec wnętrza wspólnotowego. Z tego względu podstawowymi kategoriami, które wyłoniły mi się w polu dyskursywnym, są etniczność, tożsamość, wspólnota, mniejszość, centrum, peryferie, pogranicze. One będą zarówno dostarczać kluczy i pojęć interpretacyjnych, jak i stanowić niezbędną płaszczyznę wnikań w kontekst społeczny, jaki generuje, formułuje i absorbuje teksty literackie. One też wpłynęły na kompozycje całej książki i zasady porządkujące jej rdzeń konstrukcyjny 12–13).

¹⁸ H. Duć-Fajfer, *Pomiędzy bukwą a literą. Współczesna literatura mniejszości białoruskiej, ukraińskiej i łemkowskiej w Polsce*, Kraków 2012, s. 11. Dalej cytaty z tego wydania opatrujemy w tekście numerem strony w nawiasach.

Заяўленыя ва ўступе мэты даследчыца імкнецца паслядоўна рэалізаваць у шасці раздзелах. Так, у першым з іх – “Redukcja Innego we wnętrzu i jego odzyskanie” – акрэсліваюцца сацыяльна-гістарычныя, культурныя варункі існавання беларусаў, украінцаў і лэмкаў, якія садзейнічалі ўзнікненню іх літаратур. Між іншым адзначаецца: *Potencjał twórczy niewysiedlonej i nierozproszonej mniejszości białoruskiej (a być może lepsze dostosowanie się do proponowanych strategii rozwoju kulturalnego) sprowadził, że jakość życia literackiego tej mniejszości od samego początku istnienia BTSK była znacznie wyższa niż mniejszości ukraińskiej* (24). Шкада аднак, што Г. Дуць-Файфэр не пацікавілася гісторыяй беларускага літаратурнага працэсу на Беласточчыне, цесна звязанага яшчэ з агульнабеларускай “нашаніўскай” традыцыяй пачатку мінулага стагоддзя, якая працягвалася, як ужо адзначалася, заходнебеларускімі літаратарамі ў міжваенны перыяд, а таксама падчас Другой сусветнай вайны і натуральнымі прадаўжальнікамі якой на новым этапе сталі “белавежцы”.

У наступным раздзеле падаецца тэарэтычнае асэнсаванне становішча разглядаемых літаратур у рэчышчы посткаланіяльнага падыходу. Г. Дуць-Файфэр упэўнена, што менавіта посткаланіяльны дыскурс адкрывае на дадзеным этапе новыя магчымасці для канцэптуальнага разумення, парадкавання самага разнастайнага матэрыялу. Перш чым перайсці ў 4–6 раздзелах да больш канкрэтнага аналізу некаторых аспектаў прыгожага пісьменства, даследчыца засяроджваецца на шматстайных параметрах памяці, яе ролі, функцыі, дачыненнях з мінулым, сувязі памяці і літаратуры, спецыфіцы культурнай традыцыі адносна форм памяці і інш.

Безумоўным эталонам пры разглядзе творчасці “белавежцаў” з’яўляецца для Г. Дуць-Файфэр манаграфія Т. Занеўскай “Strażnicy pamięci. Poezja białoruska w Polsce po roku 1956”. Больш таго, Г. Дуць-Файфэр у сваім параўнальным даследаванні аналізуе, напрыклад, як рэалізуюцца топасы дому, вандроўкі прадстаўнікамі ўсіх трох разглядаемых ёй літаратур. У апошніх раздзелах “Językowe istnienie poprzez tekst” і “Etnicyzacja sakrum i sakralizacja etniczności” звяртаецца ўвага на сапраўды сутнасныя моманты для існавання літаратуры кожнага народа. Паслядоўная ў спосабе вырашэння заяўленых мэт даследавання, Г. Дуць-Файфэр, як і ў папярэдніх частках сваёй працы, стварае на пачатку аб’ёмны праблемны кантэкст, канкрэтызуючы яго далей зваротам да твораў пісьменнікаў – прадстаўнікоў беларускай, украінскай і лэмкаўскай літаратур у Польшчы.

У выпадку “белавежцаў” найчасцей звяртаецца Г. Дуць-Файфэр

да творчасці С. Яновіча, Я. Чыквіна, А. Артымовіч, М. Шаховіча, З. Сачко, радзей – В. Шведа, А. Барскага, аказіянальна, раз або некалькі, узгадваюцца Я. Бурш, І. Баравік, М. Гайдук, У. Гайдук, Г. Валкавыцкі. Абмінаецца пры тым, напрыклад, М. Андрасюк, без аналізу прозы якога, здаецца, проста немагчыма адэкватна гаварыць аб тым, як выяўляюцца ў творчасці “белавежцаў” катэгорыі *etniczność, tożsamość, wspólnota, mniejszość, centrum, peryferie, pogranicze*. Відавочна, што *symptomatyczne czytanie niektórych tekstów* не забяспечвае Г. Дуць-Файфэр усебаковай інтэрпрэтацыі, цэласнага канцэптуальнага разгляду і ў выніку не раскрывае творчага патэнцыялу як асобных пісьменнікаў, так і творчага наробку ўсёй арганізацыі. І тут варта пагадзіцца з меркаваннем рэцэнзента кнігі “Pomiędzy bukwą a literą” Я. Чыквіным. На яго думку праблемным абшарам навуковых зацікаўленняў Г. Дуць-Файфэр *jest, mówiąc skrótowo, wyłącznie sprawa lemowska – lemowska historia, kultura, życie religijne, etniczność, etnografia, język, piśmiennictwo, literatura, szkolnictwo. (...) jej ustalenia, opinie, charakterystyki, sądy, przekonania, poglądy, oceny, uogólnienia i konkluzje z natury rzeczy są wszędzie zabarwione mniejszą lub większą subiektywnością, niezależną zresztą od Autorki i być może nawet przez nią nie uświadamianą*¹⁹. Рэцэнзент згадвае, што Г. Дуць-Файфэр з’яўляецца аўтарам выдадзенай у 2001 годзе чатырохсотстаронкавай манаграфіі “Лэмкаўская літаратура ў другой палове XIX і на пачатку XX стагоддзя” – своеасаблівай лэмкаўскай энцыклапедыі, адзінай у Польшчы кампетэнтнай крыніцы ведаў аб лэмках. І менавіта з лэмкоўскай пазіцыі аналізуюцца і інтэрпрэтуюцца беларуская і ўкраінская літаратуры ў кнізе “Pomiędzy bukwą a literą”: *Aby zaś „sprawa lemowska” na tle innych mniejszości narodowych została zauważona, aby zaistniała w świadomości odbiorcy, czytelnika, słuchacza, Autorka zapewne słusznie zaostrza granice pamięci, wartości przestrzennych, tożsamości etnicznej, językowej, religijnej (...)*²⁰.

На самым пачатку ўступу да кнігі “Pomiędzy bukwą a literą ...” Г. Дуць-Файфэр засведчыла, што яе праца паўстала з пераканання аўтара ў вельмі малым, нязначным удзеле дыскурсу нацыянальных меншасцей у польскай культуры, грамадскай свядомасці і асабліва ў літаратуры. Такі ж стан рэчаў, па словах даследчыцы, супярэчыць не толькі агульным культурным тэндэнцыям, але і характару традыцыі,

¹⁹ J. Czykwin, *Literatura Białorusinów polskich w kręgu nowych zainteresowań badawczych*, „Białorutenistyka Białostocka” 2012, t. 4, s. 390.

²⁰ Ibidem, s. 393.

якая кшталтуе тоеснасць шматкультуровай Рэчы Паспалітай і яе грамадзян на працягу многіх стагоддзяў. Несумненна, кніга Г. Дуць-Файфэр сапраўды сігналізуе аб важных грамадска-культурных момантах, уздымае, завастрае істотныя праблемы, запрашае да дыскусіі.

Трэба адзначыць, што ў дадзеным артыкуле не разглядаюцца два ўніверсітэцкія прафесарскія даследаванні, а менавіта кніга Я. Чыквіна “Далёкія і блізкія. Беларускае пісьменнікі замежжа” (Беласток), у якой аналізуецца творчасць як эміграцыйных беларускіх пісьменнікаў, так і шэрагу “белавежцаў”, а таксама кніга А. Баршчэўскага “Творцы беларускага літаратурнага руху ў Польшчы”²¹, дзе аўтар звярнуўся да творчасці трыццаці аднаго “белавежца”. Асэнсаванне самімі “белавежцамі” творчага наробку сваёй арганізацыі патрабуе асобнага літаратуразнаўчага падыходу.

STRESZCZENIE

TWÓRCZOŚĆ PISARZY

BIAŁORUSKIEGO STOWARZYSZENIA LITERACKIEGO „BIAŁOWIEŻA” W POLSKICH BADANIACH UNIwersYTECKICH OSTATNICH LAT

Na przestrzeni lat funkcjonowania w Polsce Białoruskiego Stowarzyszenia Literackiego „Białowieża” wydano ponad 230 książek reprezentujących różnorodność gatunkową. Naukowcy polscy, białoruscy i zachodnioeuropejscy badają cechy i tendencje rozwojowe białoruskiej literatury w Polsce, analizują twórczość poetów i prozaików. W ciągu ostatnich 15 lat napisano dwie rozprawy habilitacyjne (Teresa Zaniewska w 1998 r., Helena Duć-Fajfer w 2012 r.) i dwie dysertacje doktorskie (Beata Siwek w 2001 r., Anna Sakowicz w 2007 r.). Przedmiotem niniejszego artykułu są polskie badania uniwersyteckie prowadzone na przestrzeni ostatnich dwudziestu lat.

Słowa kluczowe: Białoruskie Stowarzyszenie Literackie „Białowieża”, pogranicze, tradycja, polsko-białoruski kontekst, poezja, proza, motyw domu, podróż, mała i duża ojczyzna.

²¹ Ян Чыквін, *Далёкія і блізкія. Беларускае пісьменнікі замежжа*, Беласток 1997; Аляксандр Баршчэўскі, *Творцы беларускага літаратурнага руху ў Польшчы*, Мінск 2001.

S U M M A R Y

“BYELOVYEZA” GROUP WRITERS’ WORKS
IN POLISH UNIVERSITY RESEARCH IN THE LAST TWENTY YEARS

More than 230 books have been published since 1958, the year when literary circle of “Byelovyeza” was founded. The books represent various literary genres. Polish, Belarusian and West European researchers investigate features and tendencies in the development of Belarusian literature in Poland, analyze poets’ and prose writers’ works. Within 15 years two postdoctoral dissertations (Teresa Zanievska’s in 1998, Helena Duts-Fayfer’s in 2012) and two PhD theses (Beata Sivek’s in 2001, Anna Sakovich’s in 2007) have been prepared. Polish university studies of the last twenty years are the subject of the article.

Key words: “Byelovyeza” Literary Association, border, tradition, Polish-Belarusian context, poetry, prose, the motif of home, journey, small and big homeland.